

О. В. Лях

ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ У 60–80-ті РОКИ ХХ СТ.

У статті аналізується досвід інтернаціонального виховання в радянській школі, його завдання, зміст і форми. Автор досліджує особливості інтернаціонального виховання старшокласників, які виникають у зв'язку з особливостями цього вікового періоду; з'ясовує умови, за яких процес інтернаціонального виховання був ефективнішим. Підкреслюється, що інтернаціональне виховання здійснювалося у відповідності до принципу врахування вікових особливостей вихованців. Педагоги враховували психологічні та фізіологічні особливості учнів старших класів, рівень розумового та морального розвитку, їхній життєвий досвід, особливості сприйняття ними навколишнього світу, що зумовлювало вибір методів виховання і характер роботи з формування інтернаціоналістської культури старшокласників.

Ключові слова: *інтернаціональне виховання, старшокласники, інтернаціоналістські переконання й почуття, форми інтернаціонального виховання.*

Постановка проблеми. Інтернаціональне виховання школярів у радянській школі відбувалося з урахуванням вікових особливостей вихованців. Знання вікових особливостей та умов формування особистості давало вихователям уявлення про те, як необхідно вести процес виховання та на які результати можна очікувати. У свідомості молодших школярів, підлітків, старшокласників по-різному відбивався зовнішній вплив вихователів з метою формування в них інтернаціоналістської культури. Відтак, педагоги конкретизували виховні завдання формування інтернаціоналістських поглядів і переконань, почуттів і діяльності, а також висували школярам оптимальні вимоги з розвитку інтернаціоналістських якостей у відповідності до їхніх вікових характеристик.

Аналіз актуальних досліджень. Питанням інтернаціонального виховання у різних вікових групах, на різних ступенях виховання і навчання приділяли увагу: М. Богомолова (у дошкільному віці), А. Гурський, Т. Міллер (у молодших класах загальноосвітньої школи), А. Дедюхін (у середній школі), С. Дем'янчук, А. Іващенко (у старшій школі), А. Кабаченко, Г. Лебедев (у спеціальних середніх навчальних закладах), Н. Макара (у вищих навчальних закладах). Деякі проблеми інтернаціонального виховання старшокласників у своїх працях висвітлювали М. Кравченко, С. Дем'янчук, В. Заслуженюк, Ю. Руденко, А. Серова та інші. Багато уваги інтернаціональному вихованню приділяв В. Сухомлинський – у своїх працях він описав досвід інтернаціонального виховання дітей різного віку у Павлівській школі.

Мета статті – на основі аналізу досвіду інтернаціонального виховання, що склався в радянській виховній практиці і теорії, з'ясувати особливості інтернаціонального виховання дітей старшого шкільного віку, що виникають у зв'язку з особливостями цього вікового періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтернаціональне виховання було однією з важливих складових радянського виховання, яке разом з патріотичним, моральним, розумовим та іншими напрямками формувало всебічно розвинену, гармонійну особистість. Воно являло собою цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття і волю школярів з метою перетворення інтернаціоналістських ідей та принципів у їх глибокі переконання, норми поведінки і діяльності. Інтернаціональне виховання школярів передбачало озброєння їх відповідними знаннями, виховання низки моральних рис особистості, мотивів діяльності, інтернаціоналістських переконань, почуттів, формування навичок і звичок поведінки. Відтак, у процесі інтернаціонального виховання відбувалося засвоєння школярами таких понять, як «інтернаціоналізм», «патріотизм», «загальнонаціональна гордість», «солідарність» тощо. На основі цього формувалося вміння всебічно оцінювати ситуацію у світі; виховання таких почуттів, як дружба, любов, повага, толерантність, глибока пошана до представників інших народів, солідарність з представниками інших народів, відданість справі миру та свободи; формування певного типу поведінки по відношенню до представників інших народів і національностей та готовність до боротьби за мир у всьому світі. «З перших днів перебування в школі діти дістають яскраве уявлення про те, як живуть народи нашої країни, як борються трудящі капіталістичних країн за своє визволення. Ідея єдності інтересів і цілей усіх народів поступово оволодіває свідомістю учнів», – писав В. Сухомлинський [5, 131].

Як справедливо відзначав В. Заслуженюк, «формування таких рис особистості, як патріотизм та інтернаціоналізм, не мислиться без урахування психолого-фізіологічних змін, що відбуваються в учнів на різних вікових етапах, кожен з яких потребує специфічних методів виховання» [1, 43]. Особливо важливими в інтернаціональному вихованні є роки ранньої юності – від 14–15-річного віку до закінчення школи (17 років) – «це вік становлення ідейно-громадянської зрілості, утвердження переконань і особистих життєвих планів» [4, 444].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що старший шкільний вік – найбільш сприятливий для формування інтернаціоналістських

почуттів і переконань. Педагоги і психологи досліджуваного періоду зазначали, що старшокласники вже мали широкі знання з історії Батьківщини, були знайомі з основами зовнішньої і внутрішньої політики КПРС, суспільно-політичним життям за кордоном та ідеологічною боротьбою в тогочасних умовах. Ці знання вони отримували, перш за все, під час вивчення навчальних предметів. Історія, суспільствознавство, географія, література, рідна та іноземна мови давали учням не тільки наукові факти, закони, поняття, але й світоглядні знання, що ставали основою формування інтернаціоналістських переконань.

На уроках і в позаурочній діяльності учнів старших класів знайомили з провідними факторами, що визначали розвиток націй і національних відносин у радянські часи: боротьба двох світових систем – соціалізму і капіталізму; класова боротьба трудящих усіх країн; розвиток національно-визвольного руху. Як зазначає А. Серова, на розкриття сутності і значення цих факторів і повинна була спрямована робота школи і комсомольської організації у галузі інтернаціонального виховання [3, 73–74].

Завдяки використанню різноманітних прийомів (опора на особистий досвід та знання учнів, використання порівнянь та співставлень, пробудження інтересу до невідомих питань) і засобів навчання (наочні засоби, технічні засоби: кіноапарати, діапроектори, магнітофони та ін.; програмоване навчання) вчителі активізували пізнавальну діяльність старшокласників. Це, в свою чергу, активізувало вироблення ними власних поглядів, зміцнювало ідейні переконання і судження про такі явища, як розвиток суспільства, історичний шлях розвитку націй, інтернаціоналізм, дружба народів тощо.

Вивчення тогочасної літератури свідчить про переконання дослідників у тому, що на основі знань в учнів формувалося правильне розуміння принципів пролетарського інтернаціоналізму, національної політики КПРС, ідейних основ, на яких будувалися взаємовідносини СРСР з країнами світу, відносини КПРС з комуністичними й робітничими партіями, а також упевненість у необхідності міжнародної солідарності трудящих, товариському ставленні до людей різних національностей.

Маючи знання, отримані у процесі вивчення різних навчальних предметів, старшокласники вже не сприймали на віру все, що читали або чули від дорослих, – у них виникала потреба аналізувати, узагальнювати, піддавати критиці всі процеси і явища, що відбувалися навколо, шукати докази та аргументи, які б переконували. Їм ставала зрозумілою поведінка дорослих. У них з'являлося прагнення проявляти активність у посильних

справах. Втім у старшокласників бракувало життєвого досвіду, що нерідко призводило до неправильних висновків.

Ураховуючи вищезазначене, педагоги досліджуваного періоду прагнули відверто і щиро допомагати в розв'язанні складних питань, роз'яснювати хибність думок і поведінки, давати правильну оцінку окремим фактам, висловлювати власне ставлення до них. Вони наводили факти, які справляли глибоке враження, мали яскраво виражений соціальний характер; розкривали поняття, пов'язані з інтернаціоналізмом, як органічну єдність певних ідей, почуттів і вольових зусиль, що спонукали людину до практичних дій, учинків; забезпечували емоційне сприймання, глибоке осмислення матеріалу; розвивали аналітико-синтетичну діяльність учнів; формували в них прийоми систематизації, узагальнення ознак певних суспільних подій, духовних якостей людини. Тільки за таких умов, на думку Ю. Руденка, підвищувалася ефективність роботи з інтернаціонального виховання старшокласників [2, 53].

Засвоєнню інтернаціоналістських знань і формуванню інтернаціоналістських переконань сприяли зміни, що відбувалися в розумовому розвитку старшокласників у процесі навчання. Так, у процесі навчання учні 9–10-х класів набували більшу широту і глибину мислення, вміння розглядати суспільні явища з різних сторін, здатність мислити абстрактно, аналізувати і узагальнювати конкретні явища й факти, робити теоретичні висновки. На основі різносторонніх і глибоких знань та вмінь, отриманих під час вивчення основ наук, учні старших класів розширювали свій досвід суспільного і трудового життя. Вони пильно вдивлялися у явища, події, вчинки людей, більш зріло, ніж підлітки, підходили до оцінки великих перетворень у країні і того, що відбувалося у світі, а також до визначення свого місця в ньому.

Як зазначали психологи досліджуваного періоду, у старшому шкільному віці відбувався подальший розвиток моральних рис особистості. Їхні судження та дії починали носити свідомий характер, у їхніх поглядах проявлялася більша стійкість. До того ж, у старшокласників виникала потреба в самостійному визначенні моральних понять. Вони прагнули до високих моральних ідеалів, при цьому юнаків і дівчат хвилював моральний бік відносин між націями і народностями. Вони прагнули визначити свої ідейні позиції, своє ставлення до питань дружби народів і солідарності. Старшокласники чуйно реагували на позитивні зміни, що відбувалися у стосунках людей різних національностей. Психологи (В. Крутецький, Н. Левитов, Л. Божович) пояснювали підвищений інтерес старшокласників

до теоретичних питань специфічними рисами їхньої розумової діяльності, певним характером мислення.

У процесі інтернаціонального виховання учнів старшого шкільного віку враховувалося й властиве їм прагнення здаватися дорослими, бути самостійними. Вони активні, сповнені енергії, інтересу, ентузіазму, до того ж у них сформовані організаційні вміння. Це робило можливим привчання їх до виконання серйозних доручень, які вимагали ініціативи та самостійності. Тому, як свідчать численні публікації 60–80-х років ХХ ст. з питань інтернаціонального виховання, вчителі та вихователі доручали старшокласникам більшу (у порівнянні з іншими віковими групами) частину роботи. «Саме в інтернаціоналістській діяльності, – зауважує В. Заслуженюк, – можна виявити ініціативу, особисті якості, здобути визнання колективу, де кожен потрібен, від кожного багато залежить» [1, 48]. Отже, старшокласників залучали до підготовки та проведення фестивалів, свят дружби, організації мітингів, збору підписів; доручали підготувати і провести лінійку, присвячену міжнародній події, політінформацію для молодших школярів, диспут на тему дружби і солідарності різних народів. Однак, ставлячи старшокласників в активну позицію, надаючи їм самостійність, вихователі надавали їм допомогу і в організації різноманітних інтернаціоналістських справ, і в осмисленні різних подій та явищ міжнародного життя.

Рання юність дуже допитлива, цікава, невгамовна в пошуках істини, прагне знайти відповіді на питання, що її хвилюють. З іншого боку, освіченість, наявність широких знань зумовлюють потребу задовольняти свої пізнавальні інтереси. Прагнення юнаків і дівчат розібратися у всіх складностях міжнародного життя і взаємовідносинах між народами викликали суперечності, як зовнішні, так і внутрішні. У зв'язку з цим у них виникала потреба поділитися своїми думками і переживаннями. Це зумовлювало їхнє прагнення до спілкування, сфера якого в порівнянні з підлітками розширювалася. Вони спілкувалися не тільки з однокласниками, а й членами різноманітних гуртків, секцій, клубів, організацій, у яких вони здебільшого виконували керівні функції. Під їхнім керівництвом готувалися свята, зустрічі, змагання, випускалися газети, велася діяльність музеїв. Старшокласникам доручали такі ролі, бо їм у цьому віці необхідно відчувати себе суспільно-значущими. Саме через їхню активну пізнавальну діяльність (збір інформації про життя в зарубіжних країнах, виготовлення подарунків друзям з інших країн, оформлення стендів, підготовка до свят тощо) формувалися інтернаціоналістські переконання й почуття.

За свідченням дослідників, інтереси юнаків ставали більш диференційованими і свідомими, у них розширювався інтерес до всього, що їх оточувало, вони реагували на те, що відбувалося у їхній країні і всьому світі. На задоволення цього інтересу були спрямовані різноманітні виховні справи, що практикувалися в радянських школах: участь у всесвітніх кампаніях молоді «Юнь викриває імперіалізм», «Молодь за антиімперіалістичну солідарність, мир і прогрес», всесоюзні комсомольські збори «Ми – патріоти-інтернаціоналісти», Ленінські уроки, Ленінський залік, декади солідарності, тижні союзних республік, форуми дружби, мітинги протестів, конференції, листування, екскурсії до інших міст і країн, зустрічі з делегаціями зарубіжних країн тощо [3, 76].

Одним з найдієвіших засобів реалізації прагнення до спілкування і вирішення суперечностей був диспут, у якому старшокласники не тільки виявляли готовність і вміння обстоювати свої думки, але й своє критичне ставлення до думок інших. У диспуті формувалися інтернаціоналістські переконання. Тут обговорювалися явища навколишнього світу, стосунки з іншими людьми, події міжнародного життя. Виявляючи своє ставлення до всього цього, старшокласники виявляли певні почуття – радість чи обурення, захоплення чи гнів, співчуття чи ненависть. Вихователі підтримували і розвивали ці почуття, оскільки вони нерозривно зв'язані з нормами поведінки, прийнятими в суспільстві [1, 49].

У ході дослідження були з'ясовані умови, що забезпечували необхідну ефективність роботи з інтернаціонального виховання старшокласників:

- урахування властивостей учнів старшого шкільного віку (сміливість, чистота помислів, благородних задумів і мрій, світлих поривань; прагнення до самостійності; логічне і діалектичне мислення);
- опора на життєвий досвід і знання старшокласників (знання суспільно-політичного характеру, знання про навколишній світ, наукові знання);
- емоційність (використання яскравих фактів, образів, організація акцій, у яких старшокласники могли виявити свої почуття);
- поєднання педагогічного керівництва з розвитком самостійності та ініціативи (доручення інтернаціоналістських справ, допомога в їх організації та проведенні);
- комплексний підхід до інтернаціонального виховання (одночасне формування поглядів і переконань, почуттів, навичок і звичок поведінки);
- максимальний зв'язок інтернаціонального виховання з практичною діяльністю вихованців (активна участь в інтернаціоналістських акціях).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Обираючи форми й методи інтернаціонального виховання зі старшокласниками, необхідно пам'ятати про специфіку цієї вікової категорії. Це вже не діти, але ще й не дорослі. Вони вже мають певний запас знань суспільно-політичного характеру, знань про навколишній світ, тому виховна робота повинна носити більш ґрунтовний характер. У цьому віці розвивається логічне мислення, тому ефективними будуть методи переконання, доручення, вправлення. Погляди на навколишній світ систематизуються, закладаються основи діалектичного мислення, формується почуття відповідальності перед Вітчизною, батьками, колективом, глибшає інтерес до проблем міжнародного життя. Усе це допомагає в інтернаціональному вихованні старшокласників і зумовлює його специфіку. На цьому етапі перед учителями стоїть завдання поглибити й систематизувати знання учнів, сформувати певний тип поведінки по відношенню до представників інших народів і націй. Дієвими та цікавими для учнів є такі форми роботи, як політінформації, вечори, диспути, зустрічі з зарубіжними гостями, поїздки до інших республік і країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заслуженюк В. С. Інтернаціональне виховання в школі / В. С. Заслуженюк. – К. : Радянська школа, 1975. – 142 с.
2. Руденко Ю. Д. Виховання в учнів патріотичних та інтернаціоналістських переконань / Ю. Д. Руденко // Радянська школа. – 1975. – № 11. – С. 51–57.
3. Серова А. А. Актуальные проблемы интернационального воспитания старшекласников / А. А. Серова // Актуальные проблемы коммунистического воспитания школьников: сборник научных трудов / Под общей редакцией проф. Т. Н. Мальковской. – М. : МГПИ им. В. И. Ленина, 1980. – С. 72–83.
4. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 1. / В. О. Сухомлинський – К. : Рад. школа, 1976. – С. 403–637.
5. Сухомлинський В. О. Формування комуністичних переконань молодого покоління / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 2. / Сухомлинський В. О – К. : Рад. школа, 1976. – С. 7–146.

РЕЗЮМЕ

О. В. Лях. Особенности интернационального воспитания старшекласников в общеобразовательных школах Украины в 60–80-е годы XX в.

В статье анализируется опыт интернационального воспитания в советской школе, его задания, содержание и формы. Автор исследует особенности интернационального воспитания старшекласников, возникающие в связи с особенностями этого возрастного периода; выясняет условия, при которых процесс интернационального воспитания был эффективным. Подчеркивается, что интернациональное воспитание осуществлялось в соответствии с принципом учета возрастных особенностей воспитанников. Педагоги учитывали психологические и физиологические особенности учеников старших классов, уровень

умственного и морального развития их жизненный опыт, особенности восприятия ими окружающего мира, что определяло выбор методов воспитания и характер работы по формированию интернационалистской культуры старшеклассников.

Ключевые слова: *интернациональное воспитание, старшеклассники, интернационалистские убеждения и чувства, формы интернационального воспитания.*

SUMMARY

O. Lyakh. The peculiarities of the international education of the senior pupils in the comprehensive schools in Ukraine in the 60–80th years of the XX c.

The experience of the international education in soviet schools, its tasks, content and forms are analyzed in the article. The author investigates the peculiarities of the international education of senior pupils. It is emphasized that the international education was realized according to the principle of the consideration the age-related peculiarities of the pupils. The teachers took into account the psychological and physiology features of students of higher forms, level of mental and moral development, their vital experience, features of perception by them outward things, that determined the choice of the methods of the education and the character of the work on the formation of the international culture of senior pupils.

Key words: *international education, senior pupils, international views and feelings, forms of the international education.*

УДК 37:930.2(477.54/.62)»17»

Д. В. Мартиненко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

РОЗВИТОК ОСВІТИ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ ТА СЛОБІДСЬКІЙ УКРАЇНІ У XVIII СТ.: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено джерелознавчий аналіз розвитку освіти на Лівобережній та Слобідській Україні у XVIII ст.; наведено різні підходи до вивчення документів. Подано авторську класифікацію джерельної бази обраної проблеми, в основу якої покладено родовидові ознаки: офіційні документи та діловодна документація (архівні й опубліковані); матеріали особистого походження (щоденники, листи, спогади сучасників, свідчення іноземців); навчальна література, наукові та художні твори. Доведено високу інформаційну насиченість і значимість вітчизняних архівосховищ.

Ключові слова: *освіта України, джерелознавство, класифікація джерел, вітчизняні архівосховища.*

Постановка проблеми. Важливим критерієм якості сучасних наукових досліджень є їх забезпечення різноманітною та репрезентативною джерельною базою. Об'єктивне вивчення історії вітчизняної освіти також не можливе без залучення широкого спектру джерел, різних за характером і походженням. Проте лише використання комплексного підходу до аналізу друкованих і архівних документів, спогадів вихованців навчальних закладів, видатних просвітителів і громадських діячів, які брали участь у вирішенні освітніх проблем,